

Krisis

*De afscheidswaarde
van Lollo Nauta*

Filosofen over politiek

*Michel Foucault over
Verlichting en kritiek*

N°56 september 1994

sel, zet De Haan zich af tegen het communitarisme door dit als conservatief te bestempelen en alleen communitaristische auteurs uit de conservatieve hoek te bespreken. Waar Van Stokkom uitkomt bij een republikanisme dat nauwelijks is te onderscheiden van het standpunt van communitaristen uit de progressieve hoek, komt De Haan uit bij een republikanisme als amendement van het sociaal liberalisme. Zeker de recente versie van het sociaal liberalisme van Rawls in *Political Liberalism* mag in staat worden geacht De Haans versie van het republikanisme volledig te absorberen zonder zelf noemenswaardig te veranderen.

Het terugbrengen van het republikanisme tot een amendement van andere politiek-filosofische vocabulaires door De Haan en uiteindelijk ook door Van Stokkom, roept de vraag op in hoeverre het republikanisme opnieuw in staat is zich als politieke filosofie een eigen positie te verwerven. Een dergelijke eigen positie lijkt alleen weggelegd voor een sterke versie van het republikanisme als filosofie van het goede leven, waarbij het goede leven à la Arendt wordt gedefinieerd als het politiek actieve leven, en de burger de moderne erfgenaam van Aristoteles' *zoön politikon* wordt. Voor Aristoteles en Arendt viel de politiek rechtvaardige stadsstaat samen met de politiek als het goede leven voor elke burger van die stadsstaat, en dat kenmerkt nog steeds de sterk-republikeinse traditie. Dat De Haan echter geen erfgenaam van deze sterk-republikeinse traditie wil zijn, is in mijn ogen terecht. Hoezeer het politiek actieve leven ook het 'goede leven' geweest moge zijn voor de Atheense burger én de radicale activist uit de negentiende en twintigste eeuw, wie een moderne liberaal-democratische politieke orde in stand wil houden heeft meer aan consen-

sus over politieke procedures die vele recepten voor het goede leven toelaten, politieke zowel als anti-politieke.

Elitaire marginalen

Jan Willem Duyvendak

Recensie van: Dick Pels, Het democratisch verschil. Jacques de Kadt en de nieuwe elite. Van Genneep. Amsterdam 1993, 272 pagina's.

De biografie mag zich op dit moment in een enorme belangstelling verheugen. De intellectuele biografie is echter een genre dat in Nederland minder beoefend wordt - en na lezing van Dick Pels' boek over Jacques de Kadt weet ik ook niet meer of ik wel zo'n groot voorstander ben van dit genre. Aan de ene kant mag Jacques de Kadt misschien blij zijn dat na de mode waarin alles en iedereen steeds gecontextualiseerd werd, op zijn plaats en in zijn tijd gezet werd, zijn ideeën juist uit hun historische verband worden gelicht en op hun actualiteit getoetst. Anderzijds is het toch nog even de vraag of De Kadt ooit had durven dromen te worden aangeroepen bij fusiebesprekingen van GroenLinks, D66 en PvdA, zoals in het boek van Pels gebeurt.

Pels is creatief met De Kadt. Hij meent dat De Kadts gedachten over elitevorming (en zelfs zijn flirt met het fascisme) kunnen worden gebruikt om de rol van elites in politiek, cultuur en economie te herwaarderden. Door het denken van De Kadt zo centraal te stellen, werkt Pels zich echter ook in de nesten. Zijn pleidooi voor ruimte voor vernieuwende, creatieve elites wijkt op cruciale punten namelijk af van De Kadts ideeën. Hoeveel er in het boek ook met De Kadt wordt "meegedacht",

toch blijkt uit een aantal hoofdstukken dat anderen, zoals Ter Braak, eigenlijk veel meer te melden hebben over de zaken die Pels ter harte gaan. De fixatie op De Kadet leidt zo tot de geforceerde situatie dat De Kadet met een mond vol tanden staat, of hoogstens mag figureren als de *second best*, of moet optreden als *sparring partner* die niet meer terug kan slaan.

Nu kan dat natuurlijk allemaal in een intellectuele biografie, het hoeft immers geen hagiografie te zijn. Maar omdat de delen waar Pels zichzelf niet meer dwingt om met De Kadet in de slag te gaan veel interessanter zijn dan de intellectuele prestaties van De Kadet, rijst de vraag wat de meerwaarde is van het intello-biografische deel van het boek ten opzichte van Pels' eigen politiek-theoretische betoog. Ik wil mijn commentaar dan ook concentreren op enkele van Pels' eigen stellingen, en niet verzeild raken in het zoveelste debat over de waarde van het denken van De Kadet.

Toen Siep Stuurman vorig jaar in *De Groene Amsterdammer* stelde dat driekwart van de parlementariërs oliebollen zijn, sprak uit zijn woorden geen anti-parlementair *dédain*. Het was de constatering van een feit dat naar zijn mening niet om verandering vraagt: de kwaliteit van de politieke elite is nooit om over naar huis te schrijven geweest, maar dat was en is als zodanig geen probleem. Pels lijkt een diametraal tegenovergestelde positie in te nemen met zijn gloedvolle pleidooi voor versterking van elitevorming in cultuur, economie én politiek. Wanneer hij tamelijk instemmend De Kadets ideeën over een "eliteheerschappij van cultuurmensen" bespreekt, dan wordt duidelijk dat Pels een te hoog oliebollengehalte van de professionele politiek wel degelijk een bedenkelijke zaak zou moeten vinden, zeker wanneer dit hoge gehalte voortvloeit uit

ongelijke kansen, uit belemmeringen voor niet-oliebollen uit achtergestelde groepen om tot 'de' politiek door te dringen.

Pels combineert zijn 'elitaire' opvatting aldus met een sociaal-democratisch principe: iedereen moet gelijke kansen hebben om tot de elite te gaan behoren, en alleen wanneer iedereen die gelijke kansen heeft, is de kwaliteit van de elite gegarandeerd. In Pels' eigen woorden: hij is voorstander van "gelijke vrijheid", van een vorm van "liberaal socialisme".

Tegen alle politicologische trends in waarin de kloof tussen politiek en samenleving als het centrale *probleem* geldt, staat Pels vergroting van de afstand tussen politiek en samenleving voor. Hij keert zich expliciet tegen de definitie van de democratie "als het ideaal van het overbruggen of zelfs afschaffen van de kloof tussen staat en maatschappij". (p. 154) Pels ziet de vergroting van de afstand tussen politiek en maatschappij juist als een *oplossing* voor de huidige problemen, die in zijn ogen vooral een kwestie van zwak leiderschap zijn. Hij pleit dus voor meer afstand tussen vertegenwoordiger en vertegenwoordigde. In plaats van het nabijheids-ideaal van de republikeinen, zoals dat besloten ligt in noties van volkssoevereiniteit en in politieke idealen van zelfbestuur, pleit Pels voor het verschil-denken. Hij maakt hierbij twee onderscheidingen. Enerzijds gaat het om verschillen tussen de domeinen politiek, economie en cultuur (de horizontale as), anderzijds om de verhouding tussen elite en massa (de verticale as). In de redenering van Pels is een duidelijk afpaling van de drie domeinen én een verzekerde afstand tussen representant en gerepresenteerde binnen elk domein dringend geboden. Pels denkt dat het "wezenlijke inzicht van de elitetheorie dat politieke

representatie afstand en ongelijkheid veronderstelt, een meer fundamentele democratisering in plaats van tegenwerken juist kan bevorderen". (p. 155)

Hij realiseert zich dat hij hiermee buitengewoon tegendraadse meningen naar voren brengt. Soms lijkt het er ook op of hij nog niet zeker weet of hij het wel met zijn eigen boude uitspraken eens is. Zo stelt hij namelijk ook dat we de ogen niet mogen sluiten voor "het feit dat ook in de Westerse democratieën de kloof tussen staat en maatschappij, tussen de gevestigde politieke macht en het electoraat, nog veel te groot is". (p. 125)

Deze twee zielen in zijn borst verzoenen zich op p. 175: "Het is (...) geen contradictie om enerzijds vast te stellen dat in de parlementaire democratie de afstand tussen staat en burger nog veel te groot is, en in dezelfde adem een radicaler 'afstandsmodel' van de democratie te bepleiten. Wat de democratie nodig heeft, is minder etatisme en een radicaler pluralisme." Pels mag het met behulp van deze formule misschien met zichzelf eens zijn geworden, toch vraagt deze verzoening om discussie, want waarom zouden we het traditionele kloofdenken moeten inruilen voor nieuwe ruimtelijke distantieeringen? Wie zit te wachten op een nieuw afstandsmodel? Twee vragen. Wat is nu precies in Nederland anno 1993 het *verticale* afstandsprobleem tussen elite en massa? En is er wel sprake van een *horizontaal* afstandsprobleem: een gebrek aan demarcatie tussen de domeinen politiek, economie en cultuur?

(1) De noodzaak van verticaal afstand bewaren wordt bij Pels duidelijk gemotiveerd door de angst voor totalitaire verhoudingen: massa en elite moeten beide hun verschillende plaats kennen. Door zijn analyse wekt hij soms de suggestie dat de

ontwikkeling van totalitaire ideeën zich vooral heeft voorgedaan onder de republikeinse 'identiteits'-denkers omdat dezen het verschil tussen massa en elite teniet wilden doen. Totalitaire ideeën hebben zich echter evenzeer gemanifesteerd onder een bepaald slag elite-denkers die het verschil tussen massa en elite als heel groot en fundamenteel beschouwden. Juist omdat beide stromingen gelijkelijk historisch belast zijn, doet Pels' aanval op de republikeinen overtrokken aan. Daar komt bij dat zijn voorstellen voor radicale democratisering dicht in de buurt komen van ideeën van 'identiteits-denkers'. Zo pleit hij voor decentralisatie naar "levenskringen waar mensen daadwerkelijk competent zijn en initiatief en verantwoordelijkheidsbesef tonen omdat hun belangen rechtstreeks met de inrichting ervan zijn gemoeid." (p. 180)

Dit had een citaat kunnen zijn uit het WRR-rapport over burgerschap, zij het dat dit rapport benadrukt dat steeds meer mensen een steeds 'omvattender' verantwoordelijkheidsbesef hebben gekregen, terwijl Pels lijkt te suggereren dat gewone burgers het toch vooral dichtbij huis moeten zoeken. In zijn visie zijn ze te weinig competent om zich met de wijdere wereld in te laten. Terwijl voor burgerschapsdenkers het probleem primair is dat burgers te weinig politieke mogelijkheden hebben, dat hun toegenomen competentie hoognoedig vertaald moet worden in vormen van directe democratie, lijken deze zelfde burgers voor Pels, als elite-denker, hoogstens interessant om zijn nieuwe elite niet te laten ontsporen: burgers worden bewust op afstand gezet om de elite in balans te houden. Terwijl bij een correctief referendum, zoals voorgestaan door veel identiteits-denkers, burgers uiteindelijk in plaats kunnen treden van hun vertegenwoordi-

gers, worden burgers in het elite-model vooral ingezet voor het op de plaats houden van hun bestuurders.

Dit is een duidelijk verschil, waarbij de keuze voor het ene of andere model meer is dan een kwestie van smaak. Terwijl het burgerschapsideaal de democratisering van de afgelopen dertig jaar naar waarde probeert te schatten, lijkt Pels vooral spijt te hebben van wat de jaren zestig in gang hebben gezet. Vandaar dat hij denkt dat het zinvol is om het toen gevestigde taboe op elites te doorbreken.

(2) Bestaat er een demarcatie-probleem tussen het culturele, politieke en economische domein? Het tegenovergestelde lijkt eerder het geval: de afstand tussen het culturele, het politieke en het economische domein is te groot geworden. De no-nonsense golf van de jaren tachtig heeft immers, althans in retoriek, uiterst succesvol de politiek haar bescheiden plaats gegeven, ver weg van de economische machtscentra en aansturend op een minimale interventie in het 'maatschappelijk middenveld'. In plaats van ons zorgen te maken over het gebrek aan demarcatie, ligt het meer voor de hand om een pleidooi te voeren voor 'open grenzen'.

Het gebrek aan kwaliteit in de Nederlandse politiek komt naar mijn idee mede voort uit het overtrokken idee van distantie, van afbakening en verschil dat de laatste jaren ook onder Nederlandse intellectuelen zo dominant is geworden: intellectuelen denken dat zij alleen denken en dat politici slechts doen. Dit leidt ertoe dat intellectuelen menen dat zij vooral niet 'in' de politiek moeten gaan. Pels' demarcatiedrift - zo labelt hij de domeinen economie, cultuur en politiek als respectievelijk de "organisatie van dingen", de "organisatie van ideeën" en de "organisatie van mensen" - leidt tot een verdere devaluatie van

de politiek. Juist als het gebrek aan ideeën een probleem is in de politiek, moet je intellectuelen niet principieel gaan onderscheiden van politici, laat staan dat je, zoals Pels in *De Groene Amsterdammer* deed, politici als niet-intellectuelen te kijk zet: "Ach, je moet natuurlijk niet klagen over het gebrek aan intellectualiteit in de politiek. Het is niet de taak van die mensen om veel te lezen. Het is een romantische gedachte om van politici intellectuele hoogstandjes te verwachten. Als ze in de vakantie eens een goed boek lezen is dat meegenomen."

Deze uitspraak illustreert de moeizame verhouding tussen beide assen. Daar waar we op grond van zijn verticale afstands-ideaal mogen verwachten dat Pels een pleidooi zou houden voor een capabele elite in de politiek en dat hij zich zou verzetten tegen het oliebolle-gebabbel van Stuurman, schaart hij zich op grond van zijn horizontale afstandsdrift uiteindelijk toch aan de zijde van hen die politici afdoen als een stelletje onbeleden domoren.

Dit lijkt me geen toevallige uitglip. Er wringt namelijk iets in de verhouding tussen beide assen: terwijl de horizontale as de principiële verschillen tussen de drie domeinen uitdrukt, veronderstelt Pels niettemin dat de verhouding tussen elite en massa - de verticale as - op alle drie domeinen hetzelfde is. Dit lijkt me een grote vergissing. Zo zijn er op het politieke veld kwesties van algemeen of algemener belang aan de orde waarbij iedereen het recht en de handelingsbekwaamheid heeft om zich met deze kwesties te bemoeien. Juist omdat de politiek een *democratisch domein* is, is het politieke veld op de verticale as principieel anders dan de economie of de cultuur.

Waarmee niet gezegd wil zijn dat op beide andere domeinen de door Pels zo

bepleite afstand nog verder vergroot zou moeten worden. Integendeel, wellicht is de verticale afstand tussen elite en massa ook hier te groot. Tenminste, wanneer je "gelijke vrijheid" serieus neemt en meer kansen zou willen bieden aan 'marginalen' die zich aan de onderkant bevinden. Toegegeven, dat zijn hele andere 'marginalen' dan waar Pels de loftrumpet over steekt. Voor hem zijn marginalen briljante individuen die zich in de marge van de samenleving ophouden en daar hun vernieuwende arbeid verrichten.

Iemand die bij uitstek in dit beeld van de marginaal past, is natuurlijk De Kadts zelf. Misschien moeten we daarom bij nader inzien concluderen dat Pels' boek niet zozeer een intellectuele biografie is maar een biografie van een intellectueel. De Kadts leven lijkt Pels uiteindelijk meer geïnspireerd te hebben dan zijn leer: zijn leven is voor Pels een rolmodel.

'Soorten van gelijk' in de medische ethiek

Jan Vorstenbosch

Recensie van: M.J. Trappenburg, Soorten van gelijk: medisch-ethische discussies in Nederland. W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle 1993. ISBN 90 271 3795 1.

Een belangrijke voorwaarde voor de ontwikkeling van de toegepaste ethiek als een systematisch en interdisciplinair vak is dat het debat open staat voor iedereen en niet beperkt blijft tot filosofen en theologen. Tot nu toe lijkt aan deze voorwaarde aardig te worden voldaan. Mensen met heel verschillende achtergronden (theologen, filosofen, biologen, juristen, artsen,

sociale wetenschappers) nemen aan ethische debatten deel. Voor wie goed kijkt, levert dit een levendig beeld op waarin een bont geheel van morele en filosofische vooronderstellingen en posities aan bod komt. Dat de baanbrekende en creatieve bijdragen daarbij niet altijd van filosofen hoeven te komen, bewijst het in 1993 verschenen boek van de politicologe Margot Trappenburg *Soorten van gelijk. Medisch-ethische discussies in Nederland*.

Qua stijl en inhoud is dit boek een oorspronkelijke bijdrage aan het ethische debat. Natuurlijk is niet alles origineel. In haar stijl en voor een aantal belangrijke uitgangspunten heeft Trappenburg zich laten inspireren door het in 1980 verschenen werk van de Amerikaanse filosoof Ackerman *Social Justice in the Liberal State*. Ackerman verdedigt daarin dat de ware liberaal te allen tijde bereid moet zijn om op alle vragen en bezwaren in te gaan en van zijn opponent slechts moet eisen dat deze een drietal principes accepteert: consistentie, rationaliteit en neutraliteit. Alle discussies moeten op basis van die principes worden beslecht. Met die principes moet hij het ook zelf zien te stellen bij de verantwoording van zijn liberale oplossing van problemen. Trappenburg gebruikt evenals Ackerman korte, levendige dialogen om argument en tegenargument weer te geven. Het is een aanpak die aanbeveling verdient in het vaak gortdroge filosofische 'vertoog'.

De vraag waar het in deze studie om draait is hoe normen in de samenleving gegeneerd worden. Meer speciaal gaat het om normen op het terrein van de medische ethiek, dat zich volgens de schrijfster van andere terreinen onderscheidt doordat een aantal klassieke norm-genererende basispatronen, zoals die welke zich ontwikkelen rond coördinatie- en ongelijk-